

Noored ja ühiskond: osalus, rahulolu ja toimevõime*

RAGNE KÕUTS-KLEMM
Tartu Ülikooli
ajakirjandussotsioloogia
dotsent

MAI BEILMANN
Tartu Ülikooli sotsioloogia
teadur

VERONIKA KALMUS
Tartu Ülikooli sotsioloogia
professor

KAIRI KASEARU
Tartu Ülikooli üldsotsioloogia
dotsent

DAGMAR KUTSAR
Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika
dotsent

KADRI SOO
Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika
assistent

MARE AINSAAR
Tartu Ülikooli sotsioloogia ja
sotsiaalpoliitika vanemteadur

Me ei tohi unustada lapsi
ja nende heaolu, hooli-
mata sellest et ühiskond
tervikuna vananeb.

2019. aasta alguse seisuga elas Eestis
statistikaameti hinnangul nooremaid kui
19aastasi ligikaudu 280 000. Järgmisteks

.....
* Eelretsenseeritud artikkel.

kohalike omavalitsuste valimisteks
aastal 2021 on nendest valijaskonda
lisandunud ligikaudu 26 000 noort, 2023.
aasta Riigikogu valimisteks – rohkem kui
54 000. Nende häältel saab olema kaalu,
kui nad seda soovivad ja ühiskondlikud
struktuurid seda toetavad. Inimeste
käitumist selgitavad sotsiaalteooriad
rõhutavad mõlema poole olulisust tege-
vuses – inimene peab olema varustatud
piisava toimevõime ehk agentsusega, et
seada endale eesmärgid ja leida nende saa-
vutamiseks sobivad viisid, samas peab ta
ka tajuma, et tema tegevusel on tagajärjed
ning et struktuur toetab tema tegutsemist.

Agentsust uurides oleme selgitanud
erinevate sotsiaalsete rühmade suhet

üksteise ja ühiskonnaga kahel teljel: ühelt poolt eristuvad inimesed suurema või väiksema aktiivsuse ja sellega seotud ressursirohkuse või -vaesuse alusel (nii majanduslikud, kultuurilised, vaimsed, hariduslikud kui ka ajaressursid) ning teiselt poolt uuenduslikkuse vs. alalhoidlikkuse alusel (Lauristin *et al.* 2017, 714). Sama võime väita noorte kohta.

Demokraatliku ühiskonna toimimiseks vajaliku osalemist soodustava kultuuri kujundamisel on suurem roll ja vastutus täiskasvanutel – nemad loovad konteksti ka järgmiste põlvete osalemisspraktikate kujunemisele. Kuid sellest, kuivõrd arvestatakse noorte osalusega praegu, sõltub noorte osalemissulgus tulevases täiskasvanueas. Noorte hoiakute ja valmisoleku ning ühisasjadesse panustamise kogetud takistuste uurimise kaudu saame hinnata tulevikuühiskonna demokraatiapotentsiaali.

Analüüsiks koondasime Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi viimasel kümnendil läbi viidud uuringute olulised leiud. Perekonna- ja noorsoosotsioloogia on olnud üks pikemaajalisi uurimissuundi sotsioloogia osakonnas, samuti on noori ühe rühmana teiste seas käsitlenud meie elulaadi ja meediakasutuse uuringud. Võrdlusvõimalusi teiste Euroopa riikidega annavad viimaste kümnendite rahvusvahelised uurimisprojektid, milles oleme osalenud: Euroopa Sotsiaaluuring¹ (koordinaator Eestis Mare Ainsaar, Eesti andmed alates 2004. aastast iga kahe aasta järel), EU Kids Online² (aastatel 2010 ja 2018) ja Horisont 2020 projekt CATCH-EyoU³ (2015–2018, mõlemad Veronika Kalmuse eestvedamisel) ning Children's Worlds⁴ (2013 ja 2018, Dagmar Kutsari juhtimisel).

„Noor“ on Eestis kehtiva noorsootööseaduse järgi 7–26aastane isik; last

määratletakse ÜRO lapse õiguste konseptsiooni järgi alla 18aastase isikuna. Siin artiklis me ei võrdle vanuserühmi, vaid esitatav analüüs aitab vaadelda sotsiaalseid trende – praegused lapsed ja noored on peatsed täiskasvanud, tänapäeva arusamad ja hoiakud on kasvanud koos inimese arenguprotsessiga välja tema varasematest kogemustest. Samuti ei tõmba me ranget vanuselist joont noorte ja laste vahele, ka lapsi käsitleme toimevõime kontseptsioonist lähtuvalt – „lapsed ei ole „inimeseks saavad“ (*human-becomings*), vaid nad on inimesed juba siis, kui nad sünnivad (*human-beings*)“ (Qvortrup 1991).

NOORTE OSALEMINE ÜHISKONNA-ELUS JA POLIITIKAS.

Noorte toimevõimet ühiskonnaelus osalemisel ja sotsiaalsete protsesside mõjutamisel näitab huvitumine ühiskondlikest probleemidest ning kaasalöömine mitmesugustes kodaniku- ja poliitilistes tegevustes. Eesti seadusandluse kohaselt eeldatakse noortelt ühiskondlikku teadlikkust ja otsustusvalmidust alates 16. eluaastast, kui nad saavad osaleda kohalike omavalitsuste volikogude valimisel. Kahtlemata võib olla individuaalse küpsuse vanusepiir erinev. Seda olulisem on sotsiaalteaduslik uuring noorte kodanikuaktiivsusest.

2014. aasta esindusliku elanikkonna küsitluse „Mina. Maailm. Meedia“ (edaspidi MeeMa; 1503 küsitletut) andmetel huvitavad 15–30aastased noored ühiskonna- ja poliitikateemalistest aruteludest meedias vähem kui vanemad põlvkonnad (Kalmus *et al.* 2017, 651–652). Samas peame arvestama sellega, mida „ühiskondlikud ja poliitilised probleemid“ noorte jaoks tähendavad ning millise laenguga on vastavad mõisted. CATCH-EyoU raames teostatud kvalitatiivuuringud näitavad, et noored kipuvad oma huvi poliitiliste teemade vastu alahindama. Suur hulk noori õigupoolest huvitub poliitilistest või ühiskondlikest probleemidest (nt looma- või looduskaitse), kuid ei taju neid teemasid poliitilisena, kuna sõna „poliitiline“ seostub

¹ <https://www.yti.ut.ee/et/euroopa-sotsiaaluuring>.

² <https://sisu.ut.ee/euko/avaleht>.

³ <https://www.catchyou.eu/>.

⁴ <http://iscweb.org/>.

nende jaoks enamasti kitsalt parteipoliitilise sfääriga (Kalmus et al. 2018b).

Ka MeeMa andmetel koostatud üldise poliitikahuvi ja -aktiivsuse indeks näitab, et kõikvõimalike poliitikas osalemise vormide liitmisel põlvkondadevahelised erinevused osalusaktiivsuses tasanduvad, kusjuures osavõtt kodanikuaktisioonidest ja veebipõhine poliitiline osalus on noorte seas märgatavalt kõrgem kui vanemas eas (Kalmus et al. 2017, 651–652; Kalmus et al. 2018a). Seega ei eristu noor põlvkond vanematest mitte niivõrd kodanikuosaluse määra, vaid selle iseloomu poolest.

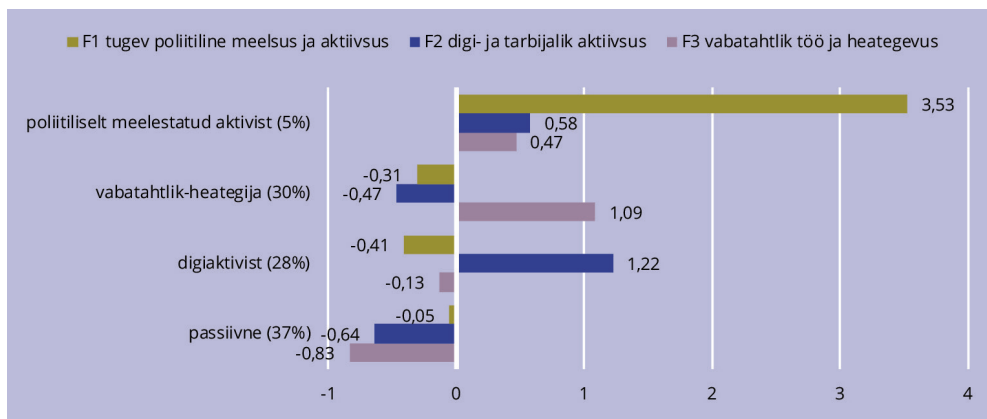
Oleme projekti CATCH-EyoU andmete põhjal eristanud 15–30aastaste hulgas neli osalustüüpi (vt joonis 1). Noorte seas domineerib mõõdukas osalusaktiivsus kahe selgelt eristuva vormiga – *digiaktivism* (28%) ja *hea-tegevuslik panustamine* (30%). Poliitiliselt meelestatud aktivism (nii konventsionaalseid kui ka mittekonventsionaalseid tegevusi hõlmav ja muuhulgas rahvuslik-konservatiivset protestimeelsust väljendav) on vähelevinud (5%). Märkimisväärselt palju (üle kolmandiku) on *passiivseid* – kõrvalejäävaid ja võõranduvaid – noori, kelle seas on ülekaalus kooliealised.

Analüüsist selgus, et majanduslikul kihistumisel on tüübikuuluvusega väiksem seos kui ealisel arengudünaamikal ja

Suur hulk noori huvitub ühiskondlikest probleemidest, kuid ei taju neid teemasid poliitilisena.

vahetul sotsiaalsel kontekstil (etniline ja perekondlik taust, sõpruskond, elukoht). Rohkem võimalusi pakkuv sotsiaalne keskkond (põhirahvusesse kuulumine, elamine suuremas linnas või selle lähiümbruses, demokraatlikumas ja haritumas peres) soodustab kuulumist domineerivatesse ja demokraatlikumalt meelestatud vastajatüüpidesse. Vähem võimalusi pakkuv sotsiaalne keskkond (väikelinn, maakoht, vähem haritud ja vähem demokraatlik pere) on tugevas seoses kas kõrvalejäämise ja võõrandumisega või, vastupidi, protestimeelse, võitleva aktiivsusega (Nugin et al. 2018).

Noorte kodanikuaktiivsuse kasvatamisel pannakse sageli suuri lootusi *digiosalusele*. Eestis on noored vanemate põlvkondade taustal tõesti kõige aktiivsemad

JOONIS 1. Noorte osalustegevuste kimpude (faktorite) tähtsus neljas osalustüübis (klasteranalüüs, K-keskmiste meetod).

Allikas: Nugin et al. (2018, 98)

digikodanikud: MeeMa 2014. aasta andmetel olid poliitilised veebitegevused (suhtlusvõrgustikus poliitilise sisuga toetus- või protestikampaaniaga liitumine, internetis allkirjade kogumine, poliitilises arutelus osalemine) enam levinud just noorimate, 15–27aastaste seas (Kalmus *et al.* 2018a). Viimase EU Kids Online'i Eesti küsitluse (1000 küsitletut) andmed digiosaluse kasvutrendi siiski ei ennusta: 9–16aastased kasutavad internetti võrreldes kaheksa aasta taguse ajaga oluliselt rohkem, kuid ühiskondliku loomuga netitegevuste populaarsus pole vanuserühmas kasvanud (Kalmus, Siibak 2019).

Noorte tahet pärsib argumenteeritud suhtluskultuuri puudumine ja kartus langeda hukkamõistu või küberkiusu ohvriks.

Aktiivsemaks digikodanikuks saamine ei jää internetile juurdepääsu puudumise ega noorte kesiste digioskuste taha – üldiselt hindavad Eesti noored oma digipädevust kõrgelt (Kalmus, Siibak 2019). Noored kasutavad aga digiruumi eelkõige omavaheliseks suhtlemiseks ja meelelahutuseks, mitte niivõrd ühiskondlike arutelude areenina (*ibid.*). Ühtlasi eelistavad noored tegevusi, mis nõuavad väiksemat isiklikku pühendumist: nad jagavad internetis meelsamini teiste loodud poliitilist ja ühiskondlikku sisu, kui loovad seda ise (Allaste *et al.* 2018). Ka EU Kids Online'i andmed näitavad, et lihtsamad ja passiivsemad osalusviisid on populaarsemad: 13–17aastased Eesti noored eelistavad pigem sotsiaalmeedias uudiseid laikida või hinnata, neid Messengeris jagada või neist mõne veebikanali vahendusel sõpradega rääkida,

kui uudiseid sotsiaalmeedias või portaalis kommenteerida (Kalmus, Siibak 2019).

Noorte mõõduka digiosaluse põhjuseks on vähene motivatsioon ja huvi veebis ühiskondlikel teemadel kaasa rääkida (Sukk 2018). Osaliselt pärsib noorte tahet viisaka ja argumenteeritud suhtluskultuuri puudumine ning sellest tulenev kartus langeda hukkamõistu või isegi küberkiusu ohvriks. Noorte hirm virtuaalse hukkamõistu ja negatiivsete netikogemuste ees on põhjendatud: küberkiusamist ja netiagressiooni kogevad 11–16aastased Eesti noored EU Kids Online'i andmetel võrdlemisi sageli (Kalmus, Siibak 2019). Lisaks peavad noored digiosaluse ühiskondlikku mõjukust sageli väheseks ning hindavad tõhusamaks kaasalöömist päriselu kodanikualgatustes (Sukk 2018). Tegemist on ka elukaare-efektiga: partei- ja päevapoliitilised teemad ei paku koolealistele noortele huvi, kuna puudutavad harva nende igapäevaprobleeme.

Eesti noori teiste Euroopa riikide noortega võrreldes näeme, et nad on oma poliitikahuvi poolest üsna keskmised, kuid jälgivad eakaaslastest enam poliitika- ja päevakajalisi uudiseid (Beilmann 2018). Samuti kalduvad Eesti noored võrdluses teistega rohkem usaldama riigiasutusi, kuid nende usk oma võimesse midagi muuta on pigem keskmiste killast (*ibid.*).

Pikema perioodi võrdlusuuringud näitavad, et üldise trendina on noorte kodanikuosalus Eestis viimastel kümnenditel oluliselt kasvanud (Beilmann 2018) ning varem nõukogude mõjusfääri kuulunud riikide seas paistab Eesti silma noorte kodanikuosaluse kõrgeimate näitajatega. Niisiis, kui noorte kodanikuosalus on Lääne ühiskondades langustrendis, siis Eesti andmed ei anna alust samasuguseks mureks (*ibid.*).

NOORTE OSALEMINE RIIGIKAITSEL.

Kodanikuaktiivsuse üks tahkudest on valmisolek täita riigi kodanikuks olemisega kaasnevaid kohustusi. Eestis on 18–27aastastel meessoost kodanikel kohustuslik

lähida ajateenistus. Ühiskonnas üldiselt on toetus ajateenistusele ja selle läbimisele kõrge. Kui 92 protsenti elanikest leiab, et ajateenistuse läbimine on noormeeste jaoks vajalik, siis 15–19aastaste noorte seas on vastav osakaal 83 protsenti (Kivirähk 2018). Ajateenistusse asunud noormees- test 58 protsenti peab ajateenistuse läbimist isikliku arengu jaoks vajalikuks (Kompleksuur: 2018. aasta põhikutse ... 2019). 18–19aastastest ajateenijatest on isikliku avalduse alusel ajateenistusse astunute osakaal olnud viimasel kolmel aastal 77–88 protsenti, vanemate ajateeni- jate seas domineerivad kutse alusel tulnud.

Kuigi üldine foon ühiskonnas on ajateenistust toetav ja seda peetakse noormeeste jaoks vajalikuks, ei ole noorte endi hulgas nii selgelt üksmeelt. Ajateenistusse astumine tähendab suurt muutust isiklikus elukorralduses, millega võivad kaasneda erinevad hirmud, nt kartus, et elus jääb midagi tegemata, eakaaslased jõuavad ette, suhted lähedas- tega kannatavad jne (Truusa, Talves 2018). Osa noori on kõrgema teadlikkusega oma kohustustest ja soovivad isiklikku eluteed paremini planeerida ning astuvad ajateenistusse kohe pärast üldhariduse omandamist. Noore toimevõime avaldub ajateenistusse astumise aja planeerimises ning perekonna toetuses ajateenistuse läbimisele (Raid *et al.* 2019).

Institutsionaalse kohustuse läbimise teadlikkust ja seeläbi hoiakuid aja- teenistuse suhtes mõjutavad mitmed asjaolud. Meie uuringud näitavad, et riigikaitseõpetuse läbinud noored on ajateenistuseks paremini ettevalmistatud ja positiivsemalt meelestatud (Kasearu, Tooding 2019) ning eelneva riigikaitsealise organisatsiooni kuuluvusega noored liiguvad suurema tõenäosusega kaprali või nooremseersandi auastmeni ja soovivad jätkata tegevteenistuses (Kasearu, Truusa 2019). Seega, koolide õppeprogrammides olev riigikaitseõpetus ning varasem seotus riigikaitse suunitlusega noorteorga- nisatsioonidega (nt Noored Kotkad) ja

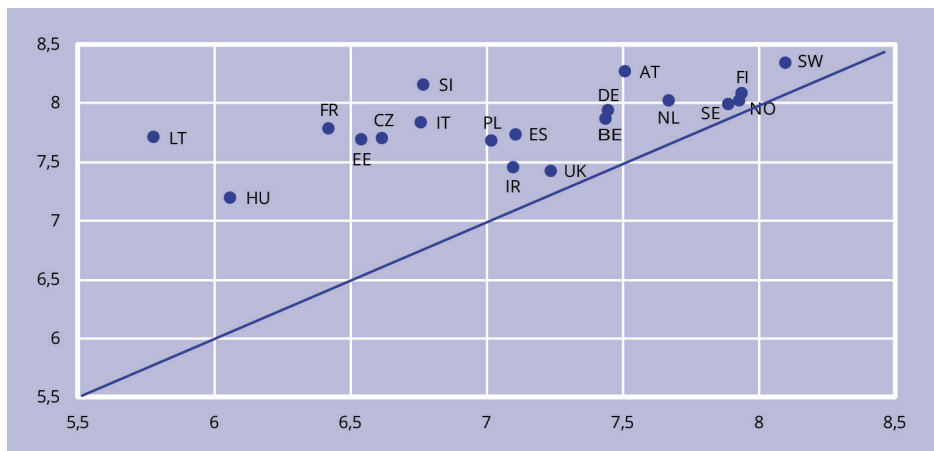
vabatahtliku tegevusega (abipolitseinikud, vabatahtlikud päästjad) toetavad noorte toimevõimet ja seeläbi ka kohustusliku ajateenistuse läbimist.

Riigikaitseõpetus ja seotus riigikaitseliste noorteorganisatsioonide ja vabatahtliku tegevusega toetavad noorte toimevõimet.

NOORTE ÜLDINE ELUGA RAHULOLU.

Rahulolu on inimeste üldise elutaseme hindamisel üks populaarsemaid elukvaliteedi näitajaid. Noorte uuringud näitavad järjekindlalt, et enne töö- ja peremurede elutsükklisse astumist, ehk noorelt, ollakse eluga rohkem rahul kui hiljem (Ainsaar 2006, 2008a, 2011, 2017). Noored on kõikides riikides eluga enam rahul kui vanemad inimesed (vt joonis 2). Euroopa Sotsiaaluuringu andmed näitavad, et mõnes riigis (Leedu, Sloveenia, Prantsusmaa, Ungari, Eesti, Itaalia) on vahe noorte ja vanemate inimeste rahulolus eriti suur, samal ajal kui teistes riikides (Norra, Rootsi, Soome, Šveits, Suurbritannia) peaaegu olematu.

Eesti noorte eluga rahulolu on siiski madalam kui enamikus Lääne-Euroopa riikides – kuigi hinnangud sarnanevad nt Prantsusmaa ja Hispaania noorte omadele, on Taani, Norra, Hollandi, Rootsi jpt noorte hinnangud oluliselt kõrgemad. Aegridade analüüs näitab Eestis rahulolu mõningast kasvutrendi, kuid see ei ole statistiliselt oluline muutus, samal ajal kui kogu rahvastiku eluga rahulolu on suurel määral paranenud ajavahemikus 2004–2016. Miks noored ei ole muutunud rahulolevamaks, võib olla tingitud erinevatest asjaoludest. Kui vaadata, mis mõjutab eluga rahulolu, selgub, et kõige

JOONIS 2. 15–18aastaste (noored vertikaalteljel) ja teiste inimeste (horisontaalteljel) eluga rahulolu keskmised hinnangud Euroopa riikides.

Allikas: ESS 2014–2016

olulisemad tegurid rahulolu taga on majanduslik toimetulek, inimese tervislik olukord ja hinnangud demokraatia toimimisele oma riigis (tabel 1). See on sarnane ka täiskasvanutel.

Kõige selgemalt eristab Eestis rohkem rahul olevaid noori teistest nende majanduslik toimetulek – selle teguri mõju ei ole ka ajas muutunud. Teine oluline näitaja on tervis ja kolmas demokraatiaga rahulolu tunnetus (mis on väga mitmemõõtmeline mõiste, aga sisaldab

nii võrdsuse kui ka osaluse komponente, Ehin *et al.* 2014). Mõnevõrra vähem oluline näitaja on haridussüsteemiga (kooliga) rahulolu, mille tähtsus on ajas natuke vähenenud.

Euroopa Sotsiaaluuringu esimene laine aastatel 2004–2008 näitas, et poiste ja tüdrukute rahulolu erines omavahel, kuid nüüdseks on see erinevus tasandunud. Samuti oli varem eluga rahulolu seotud noore sotsiaalsete suhetega, sellega, kas noorel oli lähedane inimene, kellega

	2004–2008	2010–2012	2014–2016
Demokraatiaga rahulolu riigis	0,207	0,178	0,198
Kooliga rahulolu	0,132	0,115	0,097
Tervise enesehinnang	0,218	0,299	0,208
Sugu	0,105	0	0
Majanduslik toimetulek	0,291	0,235	0,265
Rikkus ei ole tähtis	0,095	0,177	0
On keegi väga lähedane	0,065	0	nd*

TABEL 1. Noorte eluga rahulolu mõjutavad tegurid Eestis aastate kaupa Euroopa Sotsiaaluuringu andmestike põhjal, 2004–2016**.

Märkus:

* Küsimust ei küsitud (lühend ingliskeelsest variandist „mittevastatud“).

** Lineaarne regressioonanalüüs, statistiliselt olulised standardiseeritud kordajad, kogu mudel kirjeldab 33 protsendi noorte eluga rahulolu varieeruvusest: mida suurem väärtus, seda suurem mõju.

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuringu andmestike põhjal, 2004–2016

jagada intiimseid saladusi – ka selle olulisus on rahulolu hinnangu kujunemisel vähenenud. Lisaks on langenud rahulolu mudelis varem olulisena esinenud ühe väärtustunnuse – rikkuse tähtsustamise mõju. Rikkuse tähtsustamine tegi 2004–2012 noored eluga rahulolematumaks, kuid viimastel aastatel puudub rikkuse tähtsustamise ja rahulolu vahel seos.

Seega on Eesti 15–18aastaste noorte eluga rahulolu taga mitmeid tegureid, mida saab teadlike poliitikatega mõjutada: noorte majanduslik olukord ja tervis, demokraatia toimimine, koolielu korraldus.

LASTE HEAOLU: LASTE ARVAMUSED ON VÄLJAKUTSEKS POLIITIKAKUJUNDAJATELE.

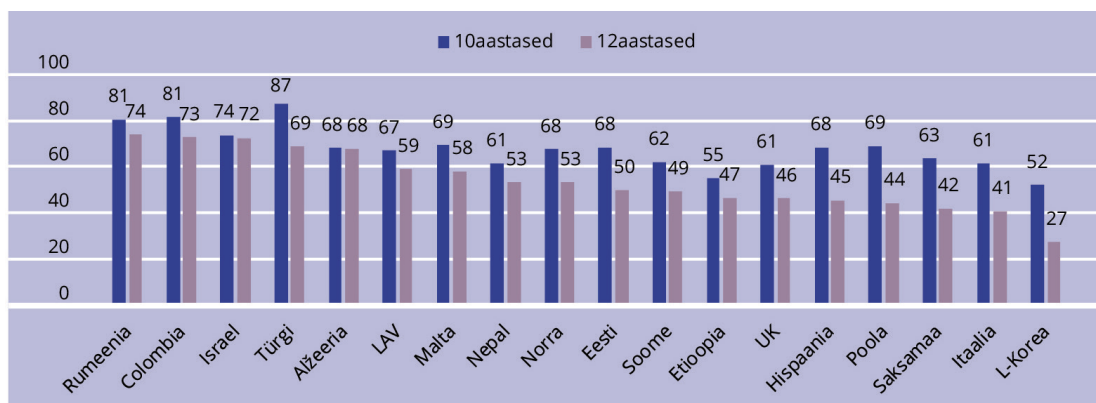
Kuidas lastel nende endi meelest läheb, uurib rahvusvaheline laste heaolu uuring „Children’s Worlds“, mis on valinud uuritavateks sihtrühmadeks üle maailma 8-, 10- ja 12aastased lapsed. Kõige nooremaid uuritakse natuke erinevalt vanematest lastest (nt lühemad mõõteskaalad) ja sel põhjusel saab võrrelda 10- ja 12aastaste uurimistulemusi.

Tavaliselt annavad lapsed rahulolu ja õnnelikkuse skaaladel kõrgelt positiivseid hinnanguid. Eesti laste eluga rahulolu hinnangud asuvad uuringus osalenud

riikide üldise keskmise lähedal: 8aastased veidi keskmisest ülevalpool ning 10- ja 12aastased pisut allpool (Kutsar *et al.* 2018). Võime oletada, et lastel on Eestis suhteliselt hea elu. 10aastastest Eesti lastest 68 protsenti hindab oma rahulolu eluga kõrgeima väärtusega, 12aastaste hulgas on neid pooled vastanutest (vt joonis 3). Hinnangute statistiline keskmine 10- ja 12aastatel on 9.

2018. aastal osales Eestist uuringus kokku 3150 last, sh 12aastasi 1079, kellel palusime muuhulgas hinnata enesetunnet viimase kahe nädala jooksul, küsides kolme negatiivse (kurb, pinges, tüdinud) ja kolme positiivse (õnnelik, rahulolev, energiline) tundmuse esinemise kohta. Selgus, et suur osa (41%) 12aastasi lapsi on tundnud end küsitlusele eelnenud kahe nädala jooksul õnneliku ja rahulolevana ning nende elus ei ole suuremaid probleeme (eluga rahulolu keskmine hinnang 0...10 skaalal 9,5 punkti). Umbes sama palju oli ka neid, kes on enamasti õnnelikud, kuid tunnevad end aegajalt pinges ja tüdinuna (rahulolu keskmine hinnang 8,8).

Tähelepanu äratav aga 15 protsenti 12aastastest, kelle enesetunde hinnangutes domineerivad apaatus, väsimus ja kurvameelsus (üldine eluga rahulolu keskmine vaid 5,6). Selgus, et nende laste

JOONIS 3. Oma eluga täiesti rahul olevad 10- ja 12aastased lapsed võrdlevalt riikide kaupa, %, ainult maksimumhinnangu valinud vastajad 0...10 punkti skaalal.

Allikas: Children's Worlds (2013)

elus on probleemid kuhjunud nii kodus, koolis kui ka mujal. Positiivse hinnanguga lastega võrreldes on nende hulgas oluliselt enam selliseid, kes ei tunne end kodus ega koolis hästi ja kelle arvamust ei kuulata eriti, neil on vähem sõpru ja nad kogevad sageli eakaaslaste narrimist ning tõrjumist. Umbes kolmandik nendest lastest ei ole ka oma tuleviku suhtes optimistlikud. Kurbust tundvatest lastest enam kui kolmandikul (36%) töötab üks või töötavad mõlemad vanemad välismaal või mujal Eestis ja nende laste hinnang pere majanduslikule olukorrale ei ole nii hea kui end õnnelikuks pidavatel lastel. Nendest üle neljandiku ei usu, et Eesti täiskasvanud hoolivad lastest (joonis 4) ja vaid neljandik leiab, et nende elus on täidetud õigus õiglasele kohtlemisele ka siis, kui nad on

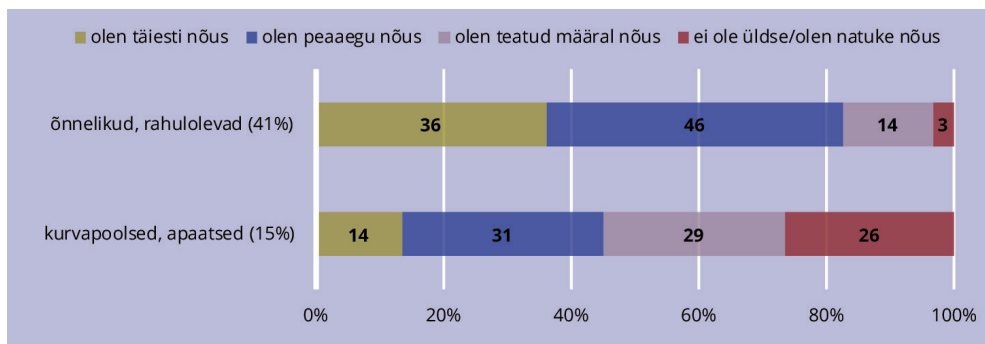
teinud midagi valesti. Kokkuvõttes on nende laste elus püsivaid ja lahendamata raskusi, millega neil on keeruline ise hakkama saada. Kusjuures vaid iga kolmas leiab, et nad pääsevad spetsialistide juurde.

15 protsenti õnnetuid 12aastaseid lapsi tundub esmapilgul väike suhtarv, samas esindab see umbes 2000 last, kes on oma-ealistega võrreldes ebavõrdses olukorras, kogedes subjektiivselt ebaõiglast kohtlemist ja täiskasvanute ebapiisavat hoolimist ning kelle eluraskused ilmnevad heade lahendusteta pikemaajaliselt erisugustes elukeskkondades. Laps vajab toetust ja abi oma elu võimaluste loomisel ja elluviimisel ning eluraskustega toimetulekul. Õeldus sisaldub väljakutse poliitikakujundajatele: vananeva ühiskonna taustal ei tohi unustada lapsi ja nende heaolu.

Kurbust tundvatest lastest enam kui kolmandikul töötab üks või töötavad mõlemad vanemad välismaal või mujal Eestis.

POLIITIKAMEETMED NOORTE KAASAMISEKS. Oleme laste ja noorte enda uurimise taustana analüüsinud ka neid puudutavaid poliitika- ja poliitikakujundajate tegevusi muutuste esilekutsumiseks.

Eesti liigitub oma noortepoliitika ja noorte osaluse institutsionaalse soodustamise poolest ühte gruppi pigem põhjamaadega: Eesti kuulub nende maade hulka, mille noortepoliitika keskne eesmärk on noorte osalus ja kaasatus (Beilmann 2018). Ühe suurima probleemina noorte

JOONIS 4. 12aastaste laste nõustumine väitega „Täiskasvanud Eestis hoolivad lastest“ nende emotsionaalse seisundi enesehinnangu järgi viimase kahe nädala jooksul, %, 2018.

Allikas: Uuringu „Children's Worlds“ Eesti laste andmed

kaasamise ja osaluse juures näevad poliitikakujundajad seda, et mitmesuguste noortegruppide võimalused olla kaasatud ja osaleda otsuste tegemisel on väga erinevad. Kaasatakse enamasti üht kindlat tüüpi noori: nn aktiivseid noori, kes osalevad kas mõnes osaluskogus või noorte esindusorganisatsioonis ega ole seal pelgalt passiivsed liikmed. Aktiivsed noored katuseorganisatsioonides ei esinda kõiki noori, suur osa noori on tegelikult esindamata ning organiseerumata noored jäävad otsuste tegemisest kõrvale (Beilmann 2017). Eksklusiivsust ehk kättesaadavust ainult valitud noortegruppidele heidetakse ette ka suurtele Euroopa Liidu programmele nagu struktureeritud dialoog⁵ ja Erasmus+, mis ei ole kättesaadavad madala sissetulekuga ja tõrjutud noortele. Kuigi üldiselt nõustutakse sellega, et Euroopa Liit loob aktiivsetele noortele soodsad tegutsemisvõimalused, on need võimalused noorte seas kasvõi juba geograafiliselt ebaühtlaselt jaotunud (Beilmann 2017).

Noorteorganisatsioonide esindajate hinnangul eristatakse kaasamisel „pehmeid“ noorte teemasid tõsistest „päris“ teemadest. Noortega konsulteeritakse siis, kui asi puudutab kohalikku noortekeskust või kooli spordiväljakut, aga kui läheb suurte investeeringute üle arutamiseks, siis pole nende arvamus enam samavõrd teretulnud (Beilmann 2018). Võime väita, et terve hulga küsimuste puhul, mis on otsustusprotsessides määratletud kui noori puudutavad teemad, teadvustatakse vajadust kutsuda ka noored aruteluringidesse. Teiste teemade puhul, mida „noorteteemadena“ ei käsitleta, sellist teadlikkust ei ole, kuid see on ilmselt üldisem probleem – kaasamises on puudujääke ka teiste spetsiifiliste rühmade puhul. Mitmed intervjuueeritud noorteorganisatsioonide esindajad ja poliitikakujundajad leiavad, et noored on võrreldes mitmete teiste ühiskonnagruppidega Eestis väga hästi kaasatud (Beilmann 2017).

⁵ https://europa.eu/youth/eu/article/115/19774_et.

Kahtlemata on kaasamine üks ressursinõudlikumaid otsustusviise. Noorte kaasamisega tegelevad poliitikakujundajad nendivad, et noorte kaasamisel tuleb nende instrueerimiseks eraldi tööd teha – tegeleda nende poliitilise ja ühiskondliku teadlikkusega, aga ka aruteluoskuste kujundamisega ning tutvustada otsuste langetamise protseduurilist poolt. Samas tekib küsimus, kas kompetentside puudus otsustusprotsessides osalemiseks on ikka pelgalt noortespetsiifiline probleem (Beilmann 2018; Allaste et al. 2017). Kas ei peegeldu selles pigem üldised puudujäägid demokraatia kvaliteedis?

Kas oskuste puudus otsustusprotsessides osalemiseks on ikka noorte probleem või peegelduvad selles üldisemad puudujäägid demokraatia kvaliteedis?

KOKKUVÕTVAD JÄRELDUSED.

Ühiskonnateaduste instituudis korraldatud paljude uuringute järel dustena võime välja tuua järgmised asjaolud Eesti noorte ja nende suhte kohta ühiskonnaga:

- Eesti noorte rahulolu eluga on kõrgem kui vanemaealistel, kuid madalam kui paljudes Lääne-Euroopa riikides. Rahulolu eluga ei ole aja jooksul tõusnud ning kõige olulisemad rahulolu mõjutajad on majanduslik toimetulek, tervis ja rahulolu demokraatia toimimisega.
- Ka Eesti lapsed on üldiselt eluga rahul. Siiski vajavad tähelepanu need, kelle enesehinnangutes domineerivad apaatus, väsimus ja kurvameelsus.

Aktiivsete kodanike hulga suurendamiseks tuleb aidata järele noori, kelle perekond nende toimevõimet ei soodusta.

Nende kodused ja koolimured on kuhjunud ning neil puuduvad toetavad sotsiaalsed suhted. 12aastastest on neid ligikaudu 15 protsenti.

- Eesti noored erinevad üksteisest harjumuste, elulaadide, eelistuste ja hoiakute poolest. Nende hulgas eristuvad mitmesuguse osalusaktiivsusega rühmad: vabatahtlikud heategijad, digiaktivistid, poliitiliselt meelestatud aktivistid ja mitteosalevad-mittehuvituvad noored. Murettekitav on see, et viimane rühm on nende hulgas kõige suurem (37% 15–30aastastest).
- Poliitiliselt meelestatud aktivistide rühm on küll väike (5% 15–30aastastest), kuid Euroopa pildis eripärane. Tavapäraselt iseloomustab vähemate sotsiaalmajanduslike võimalustega noori võõrdumus ja passiivsus, kuid Eestis on nende seas protestimeelseid ja võitleva aktiivsusega noori.

- Muudes osaluspraktikates (nt valimisosalus, poliitika huvi, usk oma tegevuse tulemuslikkusesse jms) on Eesti noored Euroopas pigem keskmised.
- Suurem valmisolek täita kodanikukohust riigi ees ja läbida ajateenistus on neil noortel, kel on kogemusi riigikaitse tegevusega (riigikaitseõpetus, Noorkotkad jms).
- Aktiivsete (digi)kodanike hulga suurendamiseks tuleks püüda aidata järele neid noori, kelle perekond nende toimevõimet ei soodusta ega arenda. Eelkõige vajavad noored julgustamist ja juhendamist, kuidas rääkida kaasa olulistel teemadel ja kust leida usaldusväärset infot (Beilmann, Kalmus 2019).
- Lühiajalistest kampaaniatest digi-osaluse kasvatamiseks ei piisa – oluline on jätkata teadlikkuse tõstmist, kasvatada noortes nulltolerantsi küberkiusu suhtes ning arendada säilenõtkust ja toimimisoskusi küberkiusamisega kokkupuutel. Täiskasvanud digikodanike eeskuju arvamuskultuuri viljelemisel ning vähemalt elementaarne viisakus noorte digikodanike panusega arvestamisel on samuti määrava tähtsusega (Kalmus, Siibak 2019).

KASUTATUD ALLIKAD

AINSAAR, M. (2006). Önne ja rahulolu regionaalsed erinevused. – M. Servinski, M. Kivilaid (toim). Linnad ja vallad arvudes 2006. Tallinn: Statistikaamet, 108–113. – <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:13794>.

AINSAAR, M. (2008). Miks laps on õnnelik? Isiksuseomaduste ja keskkonna mõju 15–18-aastaste noorte õnnele kümnese Euroopa riigis. – L. Ots (koost, toim). Uued ajad – uued lapsed. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 63–80.

AINSAAR, M. (2011). Subjektiiivse heaolu muutus Balti riikides 1990–2009. – M. Lauristin (toim). 2010/2011 Eesti Inimarengu Aruanne. Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 82–87.

AINSAAR, M. (2017). Well-being in Married and Cohabiting Families with Children and Social Support during Economic Recession in Europe. – M. J. Breen (Ed.). Understanding Values and Identity in Europe: Evidence from the European Social Survey. London: Routledge, 214–227. DOI: 10.4324/9781315397146.

ALLASTE, A.-A., BEILMANN, M., PIRK, R., VIHMA, P. (2017). Ühiskondliku aktiivsusega seotud keskkondades õppimine: noorte kogemused ja täiskasvanute arusaamad. – Noorteseire aastaraamat 2016. Mitte- ja informaalne õppimine. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus, Tallinna Ülikool, 69–85. <https://www.noorteseire.ee/et/aastaraamat/noorteseire-aastaraamat-2018-noored-ja-osalus/aastaraamat-8>.

- ALLASTE, A.-A., BEILMANN, M., TIIDENBERG, K. (2018). Digitaalne osalus. – Noorteseire aastaraamat 2017–2018. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus, 119–139. – <https://www.noorteseire.ee/et/aastaraamat/noorteseire-aastaraamat-2018-noored-ja-osalus/aastaraamat>.
- BEILMANN, M. (2017). Noorte osalus ja kaasamine Eesti noortepoliitika kujundajate pilgu läbi. – *Mihus*, 21, 7–9. – <https://mitteformaalne.ee/2017/12/31/mihus-nr-21-noorte-osalus-ja/>.
- BEILMANN, M. (2018). Eesti noorte kodanikuosalus võrdluses teiste maadega. – Noorteseire aastaraamat 2017–2018. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus, 37–58. – <https://www.noorteseire.ee/et/aastaraamat/noorteseire-aastaraamat-2018-noored-ja-osalus/aastaraamat>–8.
- BEILMANN, M., KALMUS, V. (2019). Kuivõrd aktiivne digikodanik on Eesti noor? – Märka Last, 05.02.19. – <https://ajakiri.lastekaitse.ee/2019/02/05/kuivord-aktiivne-digikodanik-on-estii-noor%E2%82%AC%80%BF/>.
- CHILDREN'S WORLDS. (2013), (2018). – <http://www.isciweb.org/>.
- EHIN, P., AINSAAR, M., TALVING, L., REILJAN, A. (2014). Eesti elanike suhtumine demokraatiasse. Euroopa Sotsiaaluuringu andmete põhjal. Uuringu aruanne. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. – https://www.ut.ee/sites/default/files/www_ut_ees-ti_elanike_suhtumine_demokraatiasse_euroopa_sotsiaaluuringu_andmete_pohjal.pdf.
- KALMUS, V., KÕUTS-KLEMM, R., BEILMANN, M., RÄMMER, A., OPERMANN, S. (2018a). Long-Lasting Shadows of (Post)Communism? Generational and Ethnic Divides in Political and Civic Participation in Estonia. – J. Wimmer, C. Wallner, R. Winter, K. Oelsner (Eds.). (Mis-)Understanding Political Participation. Digital Practices, New Forms of Participation and the Renewal of Democracy. New York; Abingdon: Routledge Taylor & Francis Ltd., 35–56.
- KALMUS, V., MASSO, A., LAURISTIN, M. (2017). Põlvkondade eristumine muutuv ühiskonnas. – P. Vihalemm, M. Lauristin, V. Kalmus, T. Vihalemm (toim). Eesti ühiskond kiirenevas ajas: uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 620–664.
- KALMUS, V., OPERMANN, S., TIKERPERI, M.-L., BEILMANN, M. (2018b). Kust tulevad aktiivsed noored? – Hea Kodanik, 03.09.2018. – <https://heakodanik.ee/uudised/kust-tulevad-aktiivsed-noored/>.
- KALMUS, V., SIIBAK, A. (2019). Eesti noored virtuaalses arvamusruumis. – H. Sooväli-Sepping (toim). Eesti inimeste arvamus 2018/2019. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu. (ilmumas)
- KASEARU, K., TRUUSA, T.-T. (2019). Kaitseliit ja ajateenistus: kas eelhäälestus mõjutab ajateenistust? – Kaits Kodu, 1, 22–25.
- KASEARU, K., TOODING, L.-M. (2019). Eestvedamise, motivatsiooni ja füüsilise heaolu individuaalsed ja rühmatasandi tegurid. Kompleksuuringu 2017–2018 ajateenijate küsitluse aruanne. Tartu: Tartu Ülikool SJKK.
- KIVIRÄHK, J. (2018). Avalik arvamus ja riigikaitse. Tallinn: Turu-uuringute AS.
- KOMPLEKSUURING: 2018 aasta põhikute ajateenijate küsitlusuuringu aruanne. (2019). Uuringuaruanne. Tartu: Tartu Ülikool SJKK.
- KUTSAR, D., MURAKAS, R., TALVES, K. (s.a.). Children's Worlds National Report. Estonia. – http://isciweb.org/_Uploads/db-sAttachedFiles/Estonia_NationalReport_Final.pdf.
- KUTSAR, D., RAID, K., SOO, K. (2018). Rahvusvaheline laste heaolu uuring – võimalus arendada lastekeskset statistikat. – Eesti Statistika Kvartalikirj, 1, 21–28.
- LAURISTIN, M., KALMUS, V., KELLER, M., KIISEL, M., MASSO, A., OPERMANN, S., VIHALEMM, P., VIHALEMM, T. (2017). Kokkuvõtte: Eesti ühiskonda kujundavad protsessid ja tulevikuarengud. – P. Vihalemm, M. Lauristin, V. Kalmus, T. Vihalemm (toim). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 699–721.
- NUGIN, R., BEILMANN, M., ALLASTE, A.-A., KALMUS, V. (2018). Organisatsioonides osalejad, multiaktivistid ja teised. Millist tüüpi kodanikud on Eesti noored? – Noorteseire aastaraamat 2017–2018. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus, 91–112. – <https://www.noorteseire.ee/et/aastaraamat/noorteseire-aastaraamat-2018-noored-ja-osalus/aastaraamat>–8.
- QVORTRUP, J. (1991). Childhood as a Social Phenomenon – An Introduction to a Series of National Reports. – Eurosocial Reports Series, 36. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- RAID, K., KASEARU, K., TRUUSA, T.-T. (2019). „I Just Want To Be Done with It!“ – Estonian Conscripts Negotiating the Tensions between Military, Family, and Personal Agendas. – R. Moelker, M. Anders, N. Rohnes (Eds.). The Politics of Military Families: Tensions between State, Work Organizations and the Rise of the Negotiation Household. Springer.
- SUKK, M. (2018). Online-osalus ja mitte-osalus: Eesti noorte arvamused ja kogemused. Magistritöö. Tartu Ülikool: ühiskonnateaduste instituut. – http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/60996/sukk_marit_ma_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- TRUUSA, T.-T., TALVES, K. (2018). What If They Forget who I am? Fears of Estonian Conscripts in Connection with the Service. – Sõjateadlane, 6, 170–195. – https://www.kvak.ee/files/2019/06/sojateadlane_6_trykki.pdf.